

FÜKÖH, L.:

A Fejér megyei Sárrét holocén Mollusca-faunájának biosztratigráfiai vizsgálata - Biostratigraphische Untersuchungen der holozänen Molluskenfauna des Sárrét /Kom.Fejér, Ungarn/

A Fejér megyei Sárrét a Mezőföld süllyedékterülete. Kiterjedése 120 km². A medence kialakulása pleisztocén végi és holocén eleji süllyedésekkel történt.

Jelen dolgozatomban igyekeztem vázolni azt a munkát, amelynek segítségével sikerült képet nyerni arról a folyamatról, amely a Fejér megyei Sárrét mai arculatát kialakította.

Ezt a folyamatot a lerakódott üledékben /folyami kavics, folyami homok, mészszipap, tavikréta, tőzeg, láp föld/ nagy mennyiségben és igen jó megtartásban jelenlévő csigafauna vizsgálatával lehetett nyomon követni.

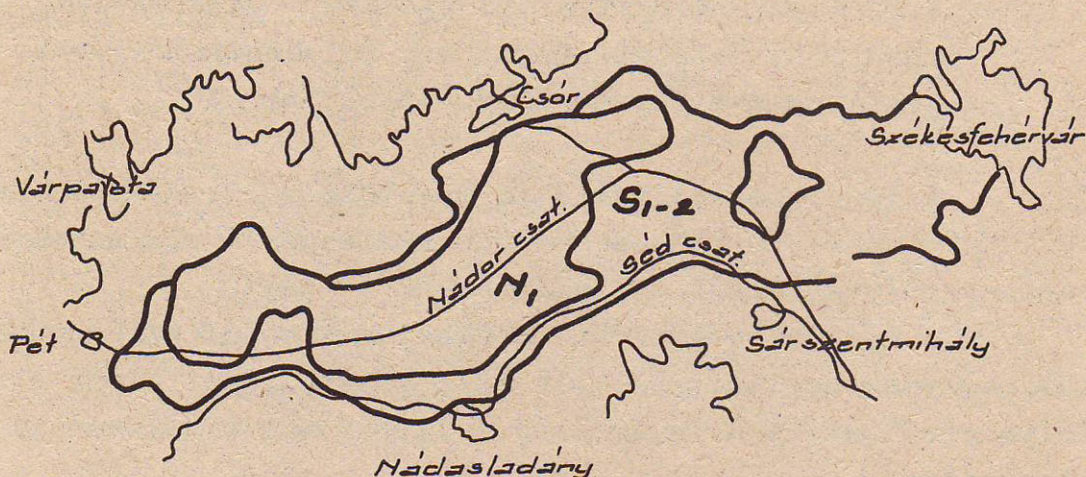
Az anyag gyűjtését a Sárrét három pontján végeztem:

1./Az első gyűjtési terület a Sárszentmihály melletti lápimész bánya. A gyűjtést itt az indokolta, hogy a mészszipapot tőzeg nem borította, így ez közel a felszínhez helyezkedett el. Másrészt a mészszipap kitermelése során keletkezett bányagödrök a szelvény készítését nagymértékben leegyszerűsítették.

2./A második gyűjtési terület a lápimész bányától keletre található, egy korábban kavicsstermelésre használt gödörben. A szelvénykészítést megkönnyítette, hogy a folyóviz által lerakott kavics közel a felszínhez található, és így vizsgálat alá tudtam venni azokat az üledékeket is, melyek az S₁ lelőhelyen mélyen a víz alatt helyezkednek el.

3./ A gyűjtés harmadik helyét a Nádasladányt Csórral

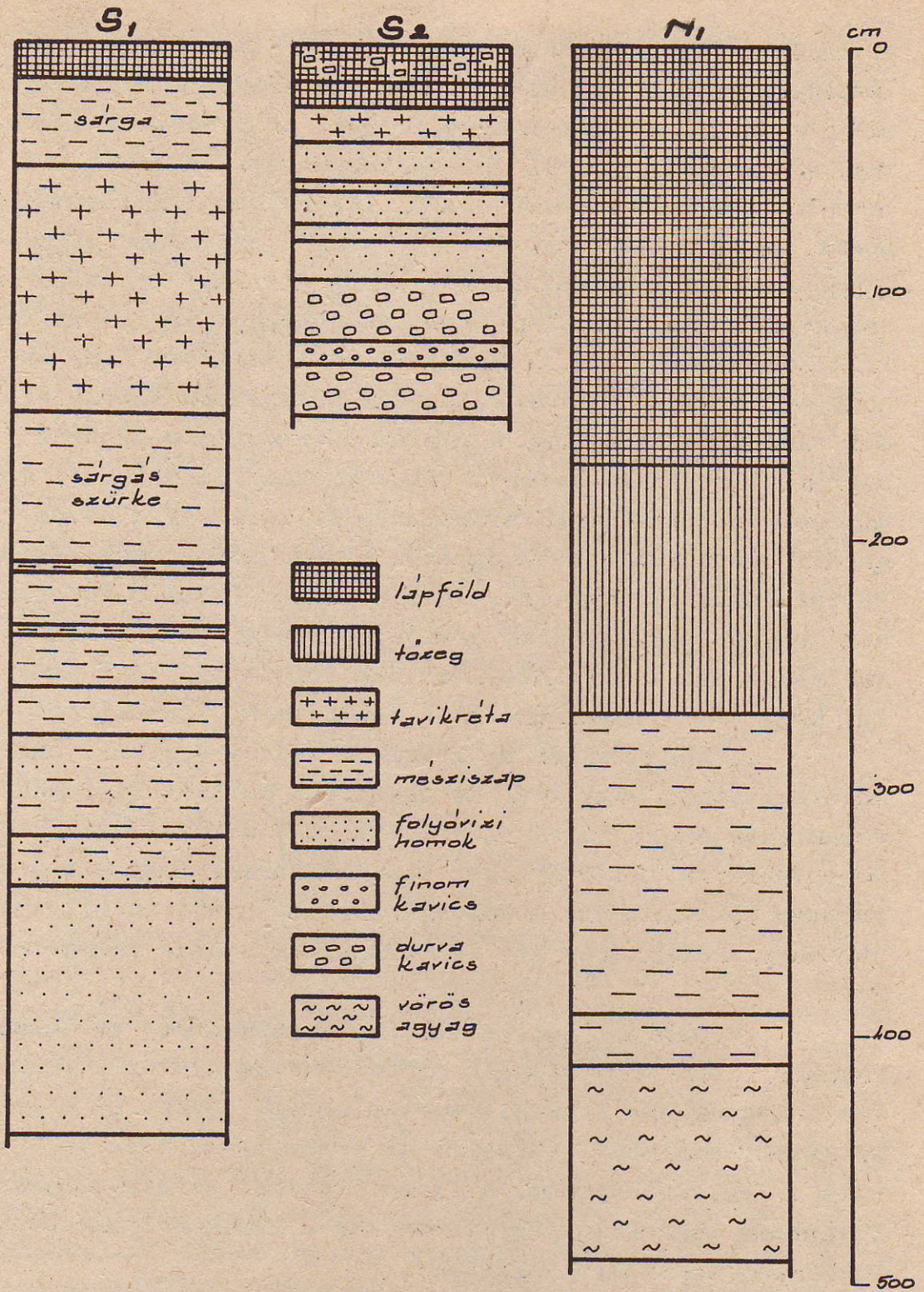
összekötő országút és a Nádor-csatorna kereszteződésénél jelöltem ki, a Nádasladányi tőzgebánya szomszédságában. Itt a tőzegtakaró igen vastag, így mód nyílt a mészszipap és a tőzeg közötti átmenet tanulmányozására /1.ábra/.

1.ábra. A Fejér megyei Sárrett térképe S_{1-2} és N_1 a gyűjtés helyei - Karte des Sárrett /Kom.Fejér/. Aufsammlungen S_{1-2} und N_1 .

Munkám során mind az anyag gyűjtésénél, mind pedig a feldolgozásánál igyekeztem az üledék és a beléje zárt fauna együttes vizsgálatára. Ezért ahol lehetett / S_1 és S_2 /, ott már a szelvény készítésénél is az üledék milyenségét vettem alapul. Ezen belül a rétegek közötti finom átmenetek és a faunaváltozások vizsgálatát szem előtt tartva a rétegeket tovább osztottam, a mintaszedés finomítottam / S_1 szelvény/.

Az ily módon begyűjtött anyag faunisztikai kiértékelése, valamint a geológiai adatok ismeretében a következőket mondhatjuk a tó feltöltődése során bekövetkezett faunaváltozások és ökológiai átalakulások kapcsolatáról /2.ábra/.

2.ábra. Földtani szelvény a gyűjtés területén - Geologisches Profil.

A felső-pleisztocénben megsüllyedt terület folyóvízi üledékekkel kezdett feltöltődni. Ezt az üledék-komplexumot mind a három lelőhelyen megtaláljuk. Az üledéksor alsó része erősen koptatott, jól osztályozott kavicsból áll. Erre a képződményre az S_1 és S_2 lelőhelyen finom szemű homok rakódott. A folyóvízi rétegekben nagyszámú Lithoglyphus naticoides található, az S_2 szelvény feldolgozásakor pedig az üledékből igen sok Foraminifera is előkerült, melyeket a víz a Bakonyból szállíthatott ide. Az, hogy a folyóvízi üledék különböző mélységben fordul elő, azt támasztja alá, hogy a pleisztocén-holocén határán újabb süllyedésnek kellett bekövetkezni /ÁDÁM, 1959/. Az egyenetlen térszint következménye az is, hogy a három vizsgálati ponton az üledékképződés eltérő módon ment végbe. Feltételezhető, hogy ott, ahol a kavics közel a felszínhez helyezkedik el, a tó partja lehetett, és a második süllyedés ezt a területet már nem érintette. Erre utal az is, hogy itt a mészszipa igen vékony, mindössze 15 cm.

A Nádasladány melletti furásszelvény arra enged következtetni, hogy itt, az ugyancsak partközeli terület valamilyen oknál fogva elzáródott, így alkalom nyílt a tőzegképződés feltételeinek kialakulására. Hogy ezt a területet is érintette a második süllyedés azt az bizonyítja, hogy a mészszipa itt is viszonylag vastag réteget alkot.

A második süllyedés után lejátszódott változásokat az S_1 szelvény alapján próbáltam meg nyomon követni. Itt a legnagyobb a mészszipa vastagsága, ezért ez a legteljesebb szelvény, valamint az anyag begyűjtése is itt volt a legtökéletesebb, a finomrétegtani követelményeknek legjobban megfelelő /természetesen a másik két szelvény eltérését mindenütt jeleztem/.

A pleisztocén végén bekövetkezett süllyedések hatására kialakult tó fokozatosan, élő állapotban töltő-

dött föl. Ezt bizonyítja az állandóan jelenlévő vízi Mollusca fauna és az üledékben függőlegesen álló növényi maradványok is.

A tó feltöltődése három nagy szakaszra osztható:

I. szakasz: dominás faj a Valvata piscinalis, amely itt hatalmas tömegben élt. A faj nagyon érzékeny a víz tisztaságára, s a víz minőségének legcsekélyebb mértékű megváltozása kipusztulásához vezethet. Az S_1 furásszelvényben a finomszemű folyami homokban és az erre rakódott mészszipban nagy mennyiségben fordul elő. A V. piscinalis mellett az Armiger crista is megtalálható, ami arra enged következtetni, hogy ha gyéren is, de magasabbrendű növényzet is volt a tóban. Valószínű, hogy ebben az időszakban egy nagy kiterjedésű, aránylag mély, tisztavízű tó volt, a tófenék növényzettel való borítottsága igen csekély. Mivel a mészszipban szárazföldi fajok nincsenek, - ezek a lápföldben jelennek meg először - az S_1 szelvény a területet borító tónak a parttól távol elhelyezkedő részére esik. Az S_2 szelvény mészszipjában szárazföldi fajokat is találunk, ami arra utal, hogy ott a valamikori tó perszegélye lehetett.

II. szakasz: ebben a szakaszban az ökológiai körülmények jelentős megváltozása következett be, mert a Valvata piscinalis mennyisége rohamosan csökken. Ezzel egy időben egy másik faj, a Gyraulus albus tör előre, s kíséssel a Bithynia tentaculata követi. Érdekes jelenség a G. albus és a B. tentaculata százalékarányának ellentétes alakulása/3. ábra/. A jelenség oka valószínűleg abban rejlik, hogy a G. albus a gyér növényzetű, a B. tentaculata pedig a növényekkel dusan benőtt nagy állóvizet kedveli. Ezzel magyarázható az S_1 szelvény III-1 rétegében a B. tentaculata számarányának ugrásszerű megnövekedése. Valószínűnek látszik, hogy a nádasládányi szelvényben is hasonló okok miatt váltja fel a Valvata piscinalis a B.

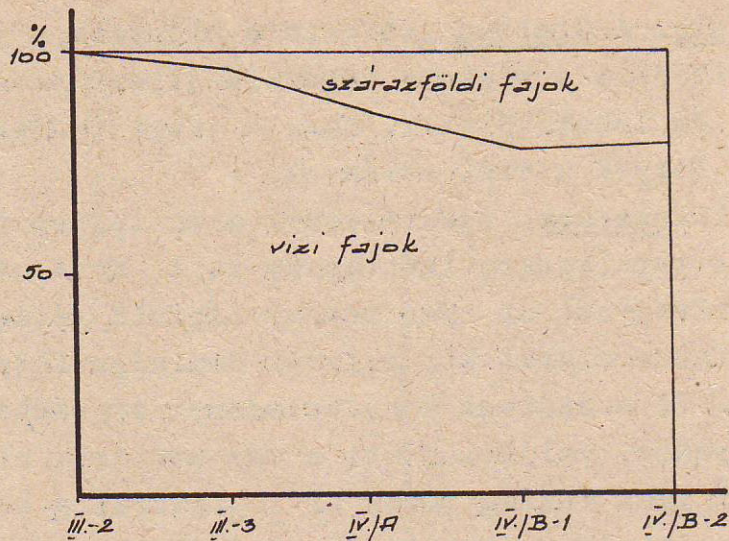
tentaculata. A G.albus itt szinte hiányzik a faunából. A tó feltöltődése a szakasz végefelé jelentős mértékben felgyorsult és lehetővé vált, hogy a tavat teljes mértékben birtokba vegyék a vízi növények.

III.szakasz: bekövetkezik a tó teljes feltöltődése, ami egyes területeken igen gyors volt. Erre utal például az S₁ szelvénynél az igen vékony lápföld réteg. Tipikus mocsári fauna alakul ki, melynek domináns faja a Valvata cristata. Ez a szakasz a nádasladányi térségben lehetett a leghosszabb, valószínű oka a már említett elzáródás volt. Ezért itt igen vastag tőzeg és lápföldréteg képződött. A faunában a tipikus mocsári fajok mellett megjelennek a szárazföldi elemek is, ezek jórészt nedvesebb élőhelyekhez kötöttek, bár egyesek közülük /Vallonia costata, Pupilla muscorum/ szárazabb területen is előfordulnak.

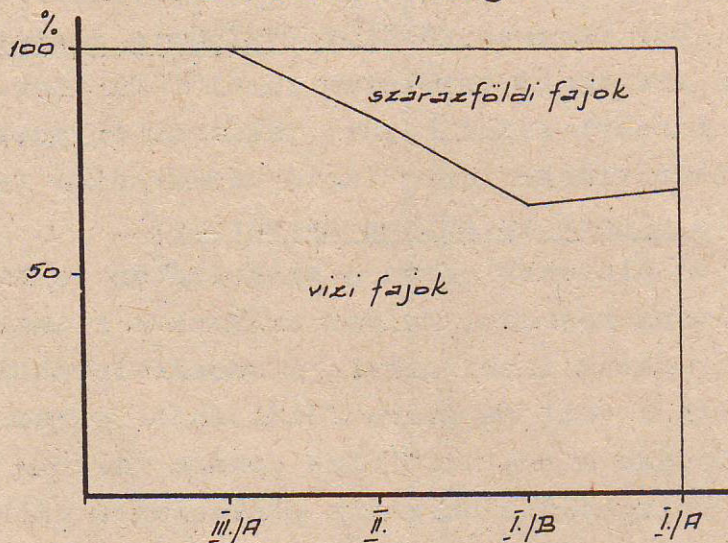
A mocsári fajok között találunk olyanokat, amelyek a hosszabb-rövidebb ideig tartó kiszáradást is elviselik /Planorbis planorbis, Anisus spirorbis/.

A tó életének ebben a szakaszában bekövetkezett a teljes elmocsarasodás, melyet szárazabb klimaperiódusokban kiszáradások tarkítottak. A mocsár további feltöltődését jelzi a vízi és szárazföldi fajok egyedszám arányának eltolódása a szárazföldiek javára /4.ábra/.

A feltöltődés harmadik szakaszának időbeli rögzítésére is mód nyílt a Mollusca fauna segítségével. Mint már szó volt róla, a nagykiterjedésű tavat a holocén mogyoró /boreális/ fázisában fellépő kéregmozgások következményének tekintjük. Ezt követően indult meg az üledék képződése. A harmadik szakasz üledékeiben mind a három gyűjtési területen megtalálható a Bithynia leachi /a mészi-szapban csak B.tentaculata fordul elő/. Ez a faj a pleisztocénben volt igen gyakori. Ugyancsak kizárólag a lápföldben találjuk a Gyraulus ripariust, amely hazánkban már nem él, déli elterjedésének határa a Csallóköz. Mivel

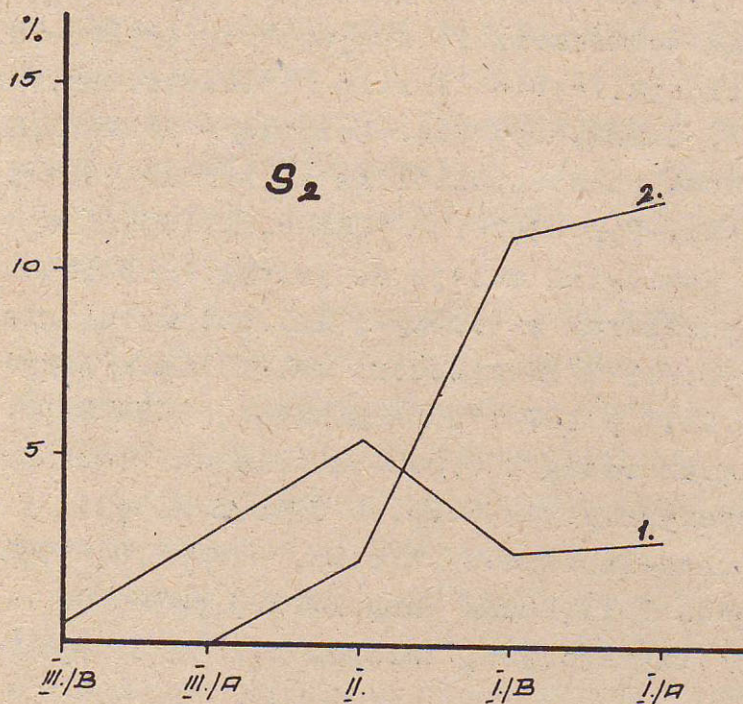
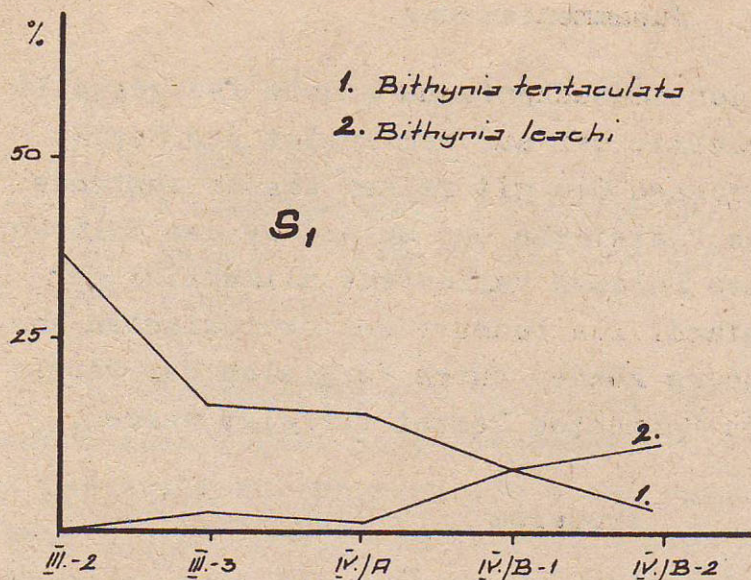
Sárszentmihály I.

Sárszentmihály II.

4. ábra. Vizi és szárazföldi fajok százalékarányának változása a lápföldben - Die Änderungen des Prozentverhältnisses der Süßwasser- und Landmollusken im Moorboden.

ez a két faj kizárólag a lápföldben fordul elő, arra következtethetünk, hogy az elláposodás a holocén meleg fázisait követő első lehülés - a bükk I./subboreális/ -

idejére esett /5.ábra/.

Az 1821-26-os évben lezajlott lecsapolás a lápot teljes mértékben kiszáritotta, majd a tőzeg és mészi- szap kitermelése mély, vízzel telt bányagödröket alakított ki. A láp képe antropogén hatásra teljesen átalakult, és az eredetitől eltérő jellegű fauna kialakulásához vezetett. Ennek a faunának begyűjtése és feldolgozása az elkövetkező évek feladata lesz.

5. ábra. A Bithynia tentaculata és a B. leachi arányának változása a lápföldben Sárszentmihály I. és II. szelvény - Die Änderung der Häufigkeitsproportion von Bithynia tentaculata und B. leachi im Moorboden. Sárszentmihály, Profil I. und II.

Zusammenfassung

Mit Hilfe der Schneckenfauna konnte festgestellt werden, dass der Prozess, der auf dem Gebiet des Sárrét /Kom.Fejér/ einen grossen See mit reinem Wasser zustande brachte, am Ende des Pleistozän und am Anfang des Holozän verlief. Im Laufe des Holozän verlandete allmählich der See, im lebenden Zustand. Die bedeutenden ökologischen Änderungen der Verlandung können durch Vergleich der Fauna in den verschiedenen Schichten leicht verfolgt werden.

Irodalom

- ÁDÁM, L.-MAROSI, S.-SZILÁRD, J./1959/: A Mezőföld természeti földrajza. Bp. p. 25-27, 58, 227-234, 357-360, 412-414. - BULLA, B./1964/: Magyarország természeti földrajza. Bp. p. 42, 263-283. EHRMANN, P./1956/: Mollusca. In: Die Tierwelt Mitteleuropas, von BROHMER, P.-EHRMANN, P.-ULMER, G. pp. 264. Leipzig - HORVÁTH, A. /1954/: Az Alföldi lápok puhatestűiről és az Alföld változásairól. Állatt. Közl. 44. 1-2. p. 63-70. - KORMOS, T./1909/: A Fejér megyei Sárrét geológiai múltja és jelene. A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei I. 1. paleontológiai függelék. - KROLOPP, E./1973/: Negyedkori malakológia Magyarországon. Földr. Közl. 21. 2. p. 167-171. - RÓNAI, A.-SZENTES, F. /1972/: Magyarázó Magyarország 200.000-es földtani térképso-rozatához. L-34. Szfehérvár. p. 94-96. Bp. - SOÓS, L./1943/: A Kárpát-medence Mollusca-faunája. pp. 478. Bp. - SOÓS, L./1956/: Csigák I-II. Gastropoda I-II. Fauna Hung. 19. 2, 3. pp. 32, 80. - STEFANOVITS, P./1956/: Magyarország talajai p. 183-184. Bp.

FÜKÖH LEVENTE

3300 EGER

Dobó István Vármúzeum